

Зоран Б. Радоњић*

Народна скупштина Републике Србије, Београд

ТРЕЋА АРМИЈА 78 ДАНА У ЗАГРЉАЈУ „МИЛОСРДНОГ АНЂЕЛА“

Небојша Павковић, *Трећа армија седамдесет осам дана у загрљају „Милосрдног анђела“: Ратни дневник команданта Треће армије Војске Југославије, Медија центар „Одбрана“, Београд 2018.*

* Контакт: zoran.radonjic@outlook.com

У великој продукцији текстова који се односе на НАТО агресију на СР Југославију 1999. године и на њене најразличитије аспекте, упада у очи чињеница да се релативно мали број њих односи на сама ратна догађања, односно на активности домаћих оружаних снага у рату, а поготову оних који се односе на копнене борбе вођене на територији Косова и Метохије. Разлози за такав зачуђујући однос према историјском наслеђу последњег рата су бројни и могу се тражити у одсуству могућности приступа непосредним документима који су представљали војну тајну, (не)скривеним спољним и унутрашњим политичким притисцима, као и у својеврсној „завери ћутања“, насталој услед једностраног односа Хашког трибунала према интерпретацији ратних збивања и осуђивања искључиво српске стране.

Издањем едиције „Ратник“ од стране Медија центра „Одбрана“ 2018. године, та празнина је значајним делом попуњена. У њој централно место заузима монументално дело генерала Небојше Павковића под називом *Трећа армија седамдесет осам дана у загрљају „Милосрдног анђела“*. У четири тома (према четири месеца агресије – март, април, мај и јун), на преко 2.200 страна, оно представља ратни дневник команданта најјаче стратегијске групације унутар Војске Југославије 1999. године, и по свом хронолошком начину излагања природно се надовезује на претходну ауторову сличну књигу (*Мирис барута и смрти на Косову и Метохији 1998. године*). Но, то је само у мањој мери дневничко-мемоарска литература у ужем смислу бележења непосредних догађања и личних утисака. Највећи део ње заправо чине бројни изворни документи – претежно борбени извештаји бригада и корпуса о догађајима на терену. Све то је добром књижевном стилистиком укомпоновано на прави начин, са поделом на дане, па чак и на сате, тако да се уз обиље информација добија прави узбудљиви роман, непосредно виђење рата из очију једног од његових главних актера. Мноштвом фотографија читаоцу се додатно визуелно дочаравају ратна збивања, а као прилог књиге на ДВД диску налази се и документарни филм Војног филмског центра „Застава филм“.

Први том започиње Павковићевим описима Треће армије, над којом је у првим јануарским данима 1999. године

и формално требао да преузме команду: „Зона Треће армије била је једна од највећих и обухватала је више од трећине Савезне Републике Југославије. Карактерише је издуженост правцем север – југ у дужини од 280 км и мала дубина правцем исток – запад, посебно у северном делу која је износила 82 км. По мирнодопској формацији, Трећа армија је 1. јануара 1999. године бројала 28.150 људи. Трећа армија имала је 24 здружене тактичке јединице типа бригада – пукова. У војну евиденцију уписано је 400.013 војних обвезника.“ (март, стр. 22-24)

Ионако већ веома сложена и напета ситуација на простору Космета се сваким даном додатно усложњавала бројним инцидентима. Показало се да „Верификациона мисија ОЕБС“ није била у стању да испуни један од својих главних задатака, смиривање деловања „ОВК“, већ се отворено стављала на њену страну, што ће врхунац достићи у њеној нечасној улози у тзв. „случају Рачак“ и лажима шефа мисије Вокера (март, стр. 60-61). Од тог момента сви даљи записи постају све злокобније обојени најавом рата. Већ 20. јануара Генералштаб ВЈ доставља Директиву „Гром 3“ за случај сукоба са НАТО пактом (март, стр. 73). Када је одласком посматрача ОЕБС 20. марта агресија постала већ потпуно извесна, у наредним данима уследила је грозничава трка са временом, у којој је сваки сат био од значаја да се изврше радње везане за што бољу почетну позицију у предстојећем сукобу – мобилизација, стратешка концентрација јединица, запоседање положаја, расељавање материјалних резерви. Међу њима, Павковић као најважнију издваја одлуку о евакуацији уређеног подземног командног места Треће армије у Куршумлији, чије је хитно напуштање интуитивно наредио пред поноћ 24. марта. (март, стр. 236-238)

Сам почетак НАТО бомбардовања Павковић осликава на следећи начин: „Приштина је била у потпуном мраку и сабласно пуста. Ништа се није кретало. Одједном, тачно у 20.07 часова, почеле су да експлодирају крстареће ракете, разни пројектили и бомбе... НАТО авиони подсећали су на осице које у групама нападају изабране циљеве. Наша ПВО отварала је ватру на авионе и пројектиле. Рафали разних боја парали су небо и нестајали у мраку... Од детонација и фијука шрапнела ништа се није могло чути. Земља је подрхтавала, а зграда се тресла... У једном тренутку угледали смо ватрену

лопту која се кретала из правца Обилића ка југу и уз снажну експлозију ударила у планину Чичавицу. Био сам сигуран да је погођен авион НАТО-а.“ (март, стр. 253-254)

Наредних 78 дана рата приказани су у до сада најобимнијој и најдетаљнијој студији о НАТО агресији. Писана из руке високог војног команданта, који је готово стално био у покрету по терену, ревносно обилазећи све потчињене јединице широм своје борбене зоне, трајно су остала сачувана сведочанства о бројним борбама које су јединице Треће армије водиле како на разбијању остатака „ОВК“ у дубини територије Космета, тако и о одбрани од праве копнене фронталне офанзиве са територије Републике Албаније. Посебно су драматични делови који се односе на периоде од 9. априла, када је кренуо непријатељски удар у рејону Кошара на Проклетијама (април, стр. 197), и од 26. маја, са отпочињањем операције „Стрела“ из правца Паштрика према Призрену (мај, стр. 424). И поред огромне војне надмоћи агресора, оба напада успешно су заустављена фактички на самој државној граници, уз велико пожртвовање целокупног војничког састава, од највиших официра до обичних војника, где се детаљно нижу појединачни подвизи и херојство нових ратних јунака, до тада непознатих широј јавности. Пијетет према својим палим саборцима Павковић исказује и навођењем њихових имена и презимена, јединице, места и околности под којима су настрадали у запису којим се завршава сваки појединачни дан.

Ширу слику ратне свакодневице дају описи разноврсних ситуација везаних за војничке дужности – од процеса доношења најважнијих одлука, попут Одлуке за одбрану (април, стр. 113-121), преко смене команданата потчињених јединица чији рад није задовољавао строге захтеве (мај, стр. 39-41), до очинског разговора са младим војницима затеченим на одслужењу војног рока на борбеним положајима у срцу злогласне Дренице (март, стр. 389). Емотивна сцена виђења са болесном мајком у бомбама разореном завичајном Алексинцу пластично осликава драму и тежину рата за сваког појединца: „Све што од овог тренутка живим, за мене је добитак, кажем. Било је то непромишљено са моје стране, јер су је моје речи поново расплакале. Покушавам да јој појасним шта сам мислио када сам то рекао. Мајко, ја сам војник. Учио сам и припремао

се да браним своју земљу и народ. Сада је, нажалост, дошао и тај тренутак и то је моја дужност. Ове моје речи имале су утицаја. Разумела је и престала да плаче. Ипак је рекла: 'А зашто баш ти?' (април, стр. 154)

Пуна вредност и објективност Павковићеве књиге долази до изражаја у осветљавању и „наличја рата“, односно неких догађања која су бацила извесну сенку на часну одбрамбену операцију Треће армије. Свакако да ту на прво место долази питање ратних злочина, управо оно због кога је аутор неправедном политичком осудом изгубио своју личну слободу на дужи временски период. Почев од првих ратних дана, па до самог краја, на најмање двадесетак места наведена су бројна наређења и записи из којих се види да су и он лично и Команда Треће армије предузимали све могуће мере да се такве ситуације избегну, а да се против евентуалних починилаца предузму све законом предвиђене мере. Павковић не жели да крије да је ратних злочина на терену у спорадичним случајевима ипак било, као најдрастичнији пример наводи случај тројице припадника 252. оклопне бригаде који су ухапшени под оптужбом да су половином априла лишили живота осам лица албанске националности, а затим покушали да прикрију злочин тако што су их бацили у бунар и запалили (април, стр. 531), али се из књиге јасно види да су таква недела наилазила на неподељену осуду свих у његовој околини и да ни у ком случају нису могла бити систематски подстицана путем ланца командовања.

Наспрам исказане колективне и појединачне храбрости и јунаштва, Павковић описује и случајеве колективног дезертерства, који су у време рата били брижљиво скривани од шире јавности у држави, а о којима ни касније није било пуно речи. Најдрастичнији такав случај збио се у 7. пешадијској бригади, где је 18. маја дошло до отказивања послушности око 500 војних обвезника, који су се са личним наоружањем са борбених положаја у Метохији упутили својим кућама у Расину и Жупу, узбуђени услед различитих вести које су добили о стању у свом крају (мај, стр. 293). Показало се да на ратни морал војника далеко већег утицаја имају информације о неправедном поступању приликом мобилизације (склањању синова истакнутих руководиоца), интервенцији полиције на

протесту њихових жена и мајки и егзистенцијални проблеми породица, од константног психофизичког стреса и опасности од НАТО бомби. Хитном реакцијом, састанком у касној ноћи са великом групом недисциплинованих дезертера код Крушевца, Павковић је личним ауторитетом успео да изглади напету ситуацију предлогом да се раздужи оружје, а да се окупљени сматрају да су на кратком одсуству ако пристану да се у одређено време окупе и дисциплиновано врате у своју јединицу (мај, стр 299-301). Иако је и сам аутор приликом тог састанка и каснијег са функционерима и женама у Крушевцу морао да призна да је било извесних неправилности у раду позадинских органа, у наредним записима се чини да је без чврстих доказа покушавао да за протесте и дезертирање окриви пре свега наводни организовани субверзивни рад тадашњих опозиционих партија и њихових локалних челника. Пар дана касније Павковић је одлучио да се даља масовна дезертерства спрече и по цену жртава (мај, стр. 320), али када се 23. маја то поновило на потпуно другом месту и другој јединици (неколико стотина припадника 354. пешадијске бригаде напустило је положаје на Малом Косову), он је ипак похвалио команданта Приштинског корпуса генерала Лазаревића који је одлучио да се на дезертере не отвара ватра од стране војне полиције (мај, стр. 366) и потврдио сву сложеност проблема делимичног опадања борбеног морала и дисциплине, који се није могао лако разрешити искључиво репресивним мерама.

Непосредни сусрет са „специјалцима МУП“ невојничког изгледа и понашања у дубокој позадини на подручју централне Србије (април, стр. 351-354) открива значајан проблем са којим се Павковић суочавао цело време трајања рата - неимање надлежности и команде над полицијским јединицама које су се налазиле на Космету. Иако је то потчињавање прописивао Закон о одбрани, иако је о томе донето и наређење из Штаба врховне команде из Београда (април, стр. 399), генерал полиције у свом штабу у Приштини наредног дана гужва телеграм са том наредбом и баца га у корпу за отпатке, уз упућену погрду претпостављенима (април, стр. 432). Упорна инсистирања на састанцима у Београду да се ово питање реши остала су без ефекта, а готово невероватно звучи Павковићева тврдња да је он тек половином маја сазнао за формацију и имена

команданата две полицијске бригаде и осам одреда Посебних јединица полиције који су такође изводили ратне операције на простору Космета (мај, стр. 187). Поред оваквог односа са полицијом, кроз Павковићеву књигу провејава доза критике и према надређеној војној команди у Београду, којој је на више места пребацивао да је слала нејасне и нелогичне наредбе и решења, у нескладу са стварном ситуацијом на терену.

О коначном исходу политичких процеса за окончање косовске кризе који су вођени крајем маја и почетком јуна - повлачењу комплетних оружаних снага са простора Косова и Метохије, Павковић је обавештен телеграмом из Штаба Врховне команде тек 3. јуна око поднева на командном месту Треће армије у Приштини. Из генерала су као први утисци избили огромна изненађеност и резигнираност: „Све што је до сада било није важно. Војска, а вероватно и Полиција, повлаче се са Космета. Сви погинули, рањени и нестали припадници Армије постају колатерална штета, узгредне жртве. Љут сам и нерасположен. Нисам у стању да проценим шта се дешава. Мировни план и прекид бомбардовања су неопходни и пожељни, али шта значи повлачење јединица са Косова и Метохије. У глави су ми бројна питања. Како то да смо одбранили суверенитет државе и очували међународно признате границе, а сада се повлачимо са дела наше земље? Ко долази после нас? Према досадашњим информацијама, на Косово и Метохију треба да дође контингент мировних снага ОУН из земаља чланица НАТО-а, које нас управо бомбардују. Шта ће бити са српским и неалбанским народом? Ко ће их заштитити од разуларене ОВК?“ (јун, стр. 75)

Дефинитивна потврда одлуке о повлачењу дошла је сутрадан у вили „Бокелка“ на Дедињу. На састанку војног и политичког врха, председник Милошевић предложио је да генерал Павковић буде на челу делегације за преговоре о Војнотехничком споразуму. Он је то одбио са образложењем „да је командовао одбраном Косова и Метохије и југа Србије и да зато није у стању да разговара о уступању дела наше територије.“ Све дилеме око споразума сублимиране су у краћем дијалогу и малом сукобу са Милошевићем: „Када је завршио, кажем: Господине председниче, војници и старешине Треће армије, а посебно Приштинског корпуса, могу да издрже

још оволико дана, а до тада ће НАТО одустати од бомбардовања. Погледао ме је и каже: Верујем Вам, генерале, да ви можете, али више не може Србија и грађани Србије. Реагујем емотивно и одговарам: Па што смо онда почињали? Прострелио ме је погледом. Не одговара. Први пут га видим љутог.“ (јун, стр. 92)

Вест о потписивању Војнотехничког споразума Павковића је затекла 9. јуна увече у Грачаници, у друштву са командантом Приштинског корпуса генералом Лазаревићем. „Док се припремамо за вечеру у новој кући, изненада почиње еуфорична пучњава... Мир. Шта сада? Шта чека наше војнике и старешине? Шта чека српски народ? Шта је уопште потписано у Куманову? Генерал Лазаревић ћути. Не коментарише. Ћутим и ја. Размишљам. Уместо да се радујемо завршетку бомбардовања, нас хвата апатија.“ (јун, стр. 218) Сутрадан је отпочела операција повлачења снага Приштинског корпуса, а 11. јуна суморно кишно вече и дуге колоне избеглица прате генерала на његовом последњем путу на Косову, од Приштине ка резервном командном месту Треће армије у Пролом Бањи. Уместо ратовања и командовања, наредни дани све више су били испуњени протоколарним обавезама. Генерал Павковић 15. јуна одликован је једним од највиших државних одликовања, Орденом слободе, а сутрадан је као изасланик председника СРЈ доделио Орден народног хероја трима бригаама (37, 125. и 549.) које су биле изложене најжешћим ваздушним и копненим нападима НАТО и „ОВК“ и највише се истакле у одбрани. Аплауз који је трајао четири минута и 43 секунде на свечаности поводом Дана Војске Југославије у „Сава центру“ 16. јуна увече, којим су присутни изразили велико поштовање њему лично и Трећој армији, по први пут након пола године је оставио генерала збуњеног и без адекватне одлуке да ли да мимо протокола устане и поздраве присутне (јун, стр. 341) и макар на кратко време га одвојио од мучне реалности. Операција измештања завршена је дан пре рока, а ни она није прошла без жртава, јер је увече 19. јуна Павковић могао да констатује да је током ње нестало 30 припадника Треће армије (јун, стр. 357). Дневник се завршава записом у минут после поноћи 26. јуна, када је на снагу ступила одлука Савезне скупштине о укидању ратног стања.

У посебном Закључку, Павковић је сумирао резултате двоипомесечног ратовања: „Регистровано је да је на зону Армије у 935 напада лансирано 140 крстарећих ракета и 4.662 разорна пројектила... У јединицама Треће армије за време 78 дана агресије погинуло је 522 припадника, или шест сваког дана. Од дејства НАТО живот је изгубило 183 припадника, а од дејства „ОВК“ 339. У јединицама Армије киднаповано је, отето или нестало 32 припадника, чија се судбина још увек не зна. У току агресије рањено је 1.090 припадника Армије... Губици Треће армије у материјалним и борбеним средствима су: 13 тенкова, 12 оклопних транспортера, 12 артиљеријских оруђа, 22 ПВО оруђа, један радар, два минобацача, шест инжењеријских машина и 76 возила.“ (јун, стр. 412) Иако је у својеврсном постскриптуму под насловом „Шест месеци касније – Истина избија на видело“ покушао да на основу писања стране штампе докаже после рата од стране власти широко пласирану тезу о победи у рату, односно „да је Трећа армија ВЈ у одбрани земље добила копнено-ваздушну битку у зони своје одговорности на Косову и Метохији“ (јун, стр. 429), чини се да су далеко суровији и реалнији били други закључци: „Победник и епилог херојске одбране припадника Армије одлучен је потписом за зеленим столом. На Космет је дошла нека друга војска и полиција.“ (јун, стр. 415) Такве супротности наводе потенцијалног читаоца ове вредне студије да се и сам запита да ли су сви изгубљени људски животи и материјална разарања били вредни таквог епилога косовске кризе и рата 1999. године, односно да ли је коначан исход рата могао бити повољнији по Србију и српске националне интересе?

Књига генерала Павковића ће постати незаобилазан извор за свакога ко жели да се озбиљно и аргументовано бави НАТО агресијом. Иако ће од ње највеће користи имати војна наука и војна историја, својом ширином и обимношћу, сликовитим описима детаља, она може корисно послужити и посленицима у другим друштвеним наукама, пре свега политиколозима и психолозима. И поред мањих замерки које се могу упутити издавачу (сви прилози на које се аутор позива стављени су на крај четвртог тома, што отежава праћење излагања, а поједине прегледне топографске карте војних

операција дате су у врло ниској резолуцији, што их чини готово бескорисним за читаоца), треба похвалити настојање да оваква дела буду доступна широј читалачкој публици, уз наду да ће их у будућности бити објављено још више. Од аутора се након две велика дела у којима је обрадио сукоб на Космету 1998. и 1999. године с правом очекује да пред јавност изнесе и своја сећања на неке касније, можда не тако драматичне, али такође важне догађаје по државу и друштво који су се одвијали крајем 20. и почетком 21. века, у ком периоду је он, поред улоге високог војног старешине, временом постао и један од непосредних актера „високе“ политике.

* Овај рад је примљен 18. априла 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 19. априла 2019. године.